

Г. В. Кумар

Ужгородський національний університет, м. Ужгород, Україна

КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН ЕКОНОМІЧНОЇ ПРИРОДИ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Розглянуто теоретичні та емпіричні дослідження людського капіталу, а також його зміст у економічному розвитку України. Проаналізовано теоретичні аспекти формування поняття "людський капітал", який відновлює важливість людини в сучасному світі, її діяльність та можливості до самореалізації. Зокрема, досліджено питання, що сприяють розвитку людського капіталу, а саме – прямі та опосередковані витрати капіталу. На основі філософсько-методологічного аналізу запропоновано найважливіше зосередження людини, а саме – дослідження капіталу, істотні характеристики людського капіталу. Також визначено основні причини трансформаційних змін на тлі військової агресії росії проти України.

Ключові слова: людський капітал; економічне зростання; економічний розвиток; системні ідеї та методи їх дослідження.

Вступ

Постановка проблеми. В сучасному світі поняття людський капітал розглядають як найважливіший фактор соціально-економічного розвитку країни, регіону чи міста. Господарська діяльність людини, її компетентність, освіта, фізична та розумова активність має значний вплив на динаміку стану економіки. Інвестиції в людський капітал, а саме – в освіту, здоров'я та якості життя є найважливішою частиною управління розвитком соціальних систем.

Актуальність дослідження. Сучасна концепція управління людським капіталом базується на історичному тлі, на закономірності виникнення та розвитку якого пройшли тривалий історичний шлях. Походження поняття "людський капітал" досліджували ще в стародавній Греції мислителі, які роздумували про будову вільного суспільства, де кожна людина описується як окрема особистість з унікальними можливостями, які представляють особливу цінність.

З давніх-давен людство прагнуло надати характеристику людській силі, інтелекту, творчості; вони намагалися проаналізувати та оцінити якості особистості, її продуктивний внесок у розвиток суспільства. На цій основі була створена теорія людського капіталу, яка враховувала стан сучасної економіки та уявлення про виробничі можливості людини в Україні. Звернуто увагу на особливості та умови їх реалізації як наукової основи гуманітарного розвитку в умовах війни, вкладання інвестицій в людський капітал, в розгортання нових соціальних і людських практик, які будуть спрямовані на розвиток людини.

На сьогодні економічний підхід домінує в дослідженнях людського капіталу. Такий підхід дає можли-

вість розглянути людину як частину виробничої функції, яка допомагає дослідити основну вартість витрат на підготовку кваліфікованих робітників та підвищення їх продуктивності праці.

Мета дослідження та основні завдання для її досягнення. Провести методичний розбір та презентувати концепцію людського капіталу для інтеграційних змін у складній соціально-економічній системі України в умовах війни, а також обґрунтувати стратегічні напрями відновлення людського капіталу в повоєнний період.

Предмет дослідження – людський капітал та його застосування в умовах війни та після неї для відновлення соціально-економічної системи України.

Методи та інформаційна база дослідження. У роботі розглянуто теоретичні та емпіричні дослідження людського капіталу, також його зміст у економічному розвитку України. Аналізуються теоретичні особливості процесу формування поняття "людський капітал", який відновлює важливість людини в сучасному світі, її діяльність та можливості до самореалізації. Зокрема, досліджуються питання, що сприяють розвитку людського капіталу, а саме – прямі та опосередковані витрати капіталу. На основі філософсько-методологічного аналізу запропоновано найважливіше зосередження людини, а саме – дослідження капіталу, істотні характеристики людського капіталу. Також визначено основні причини трансформаційних змін на тлі військової агресії росії проти України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У дослідженнях багатьох вчених трапляється згадка про людський капітал. Першим, у кого помічено визначення людського капіталу, є У. Петті у книзі "Політична арифметика". Також думки про людський капітал є у

Інформація про авторів:

Кумар Ганна Василівна, канд. наук з державного управління, доцент, кафедра політології і державного управління.

Email: anna.glukhova@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-4131-3084>

Цитування за ДСТУ: Кумар Г. В. Концепція формування та відтворення трансформаційних змін економічної природи людського капіталу. *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. Вип. 1/2(74/75). Львів: НЛТУ України, 2023. С. 47–51.

Citation APA: Kumar, H. V. (2023). The concept of formation and reproduction of transformational changes in the economic nature of human capital. *Efficiency of public administration*, 1/2(74/75), 47–51. <https://doi.org/10.36930/507408>

дослідженнях А. Сміта, А. Маршалла, Д. Рікардо, К. Маркса, Дж. Мілля, Л. Вальраса, Дж. М. Кларк, Ф. Ліст, Д. Маклеод, Дж. Мак-Куллох та ряд інших. Варто згадати про видатних американських економістів Пола А. Самуельсона і Вільяма Д. Нордхауса, які характеризують людський капітал як "... резерв технічних знань і навичок, накопичених у робочій силі за рахунок капіталу, вкладеного в освіту і навчання" [1, 4].

Протягом останніх декількох десятиліть вивченням, пов'язаних з цією категорією проблем, займалось широке коло українських вчених. Серед них можна назвати таких науковців, як В. Антонюк, О. Амоша, С. Бандур, В. Близнюк, О. Грішнова, С. Гринкевич, М. Долішній, А. Колот, Н. Кравченко, О. Кузьмін, В. Куценко, Е. Лібанова, В. Мандибура, В. Мельничук, О. Новікова, В. Петренко, І. Петрова, У. Садова, О. Стефанишин, А. Турило, А. Шахно, Л. Шевчук та багатьох інших [8].

В економічній теорії поняття людського капіталу зазвичай розглядають і відносять до знань, здібностей і навичок, якими володіє будь-яка людина. Поняття людського капіталу визначає особистість людини і є початковим джерелом майбутнього фізичного доходу чи духовного задоволення.

Основоположники концепції людського капіталу Г. Беккер і Т. Шульц у своїх працях переважно досліджували інвестиції в людський капітал. Вони вірили, що інвестування в працю перетворює цей ресурс на капітал, який водночас приводить до зростання продуктивності праці, доходів, заробітної плати, при цьому відтворення та накопичення прибутку відбуваються за допомогою додатково отриманих здібностей людини, а це обертається у зовсім нову форму капіталу [3].

Так, наприклад, С. Вовканич зазначає, що людський капітал як концепція охоплює здібності виробляти предмети та надавати послуги, тобто широкий аспект освітніх, професійних, психофізіологічних, світоглядних і духовно-культурних якостей людини, національно-мовну комфортність навколишнього середовища, феномен інвестицій у людський розвиток, їх прямий та побічний ефекти [6, с. 76].

З позицій інвестування зазначається, що людина виступає одночасно в ролі об'єкта, суб'єкта та результату впливу, як передумови виробництва людського капіталу. Інвестиції в людський капітал можна трактувати як дії, направлені на підвищення професійної кваліфікації та продуктивних здібностей людей, а також економічної цінності власного часу працівника [9, с. 267].

Також слід звернути увагу на теорію людського капіталу як науковий спосіб осмислення соціально-економічних процесів у суспільстві із приводу його формування й розвитку людського капіталу, організації використання людських ресурсів, людського потенціалу в процесах накопичення суспільного багатства, створення й присвоєння доходів різними соціальними групами людей [10].

Виокремлення невіршених раніше частин загальної проблеми. В роботі досліджено питання, що сприяють розвитку людського капіталу, а саме – прямі та опосередковані витрати капіталу. Також проведено методичний аналіз та презентовано концепцію людського капіталу для інтеграційних змін у складній соціально-економічній системі України в умовах війни, а також здійснено обґрунтування стратегічних напрямів відновлення людського капіталу в повоєнний період.

Викладення основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням одержаних результатів

Економічний підхід до вивчення людини майже не враховує специфіку колективної діяльності й синергетичний підхід. Щодо культурного, соціального та інфраструктурного підходу, то особливості складно організованої системи визначають певні обмеження та суперечності різних моделей, методів і інструментів дослідження людського капіталу, а також формують розроблення системної моделі людського капіталу та людської капіталізації. На цьому важливому етапі дослідження, потрібно зрозуміти зміст філософського й методологічного рівня аналізу людського капіталу, визначити основні групи категорій, які дають змогу якісно дослідити складні явища людської діяльності та її капіталізації.

Аналіз процесів, які відбуваються у світі, показує, що людський капітал, його правильний розвиток і використання є основними факторами щодо посилення інноваційних хвиль розвитку світової економіки та суспільства загалом. Економічний розвиток України у майбутній перспективі мав би бути тісно пов'язаний з розвитком людського капіталу, однак військова агресія росії змінила орієнтир. На основі революційних змін в економіці зокрема та суспільстві загалом були здійснені найбільші інноваційні втрати людського капіталу. Кожен історичний період виконує масштабні зміни у людському капіталі, що дає поштовх до швидкого розвитку народу, країни та цивілізації. Людське суспільство поступово накопичувало знання, внаслідок чого розвивалися освіта і наука. На цій основі сформувалася високопрофесійна науково-технічна, управлінська і загалом інтелектуальна еліта, під керівництвом якої було здійснено черговий прорив у розвитку людства.

Війна, яка розпочалася у 2014 році в Україні, призвела до значних втрат людського капіталу серед військового та цивільного населення, яке є основним джерелом національного багатства. Міграція значних мас населення всередині держави та за кордон, територіальні переміщення певних суб'єктів господарювання, навчальних закладів тощо – все це має безпосередній негативний вплив на досліджуваний капітал, а нейтралізувати все це неможливо без інформації про те, як змінювався цей капітал в регіонах України протягом останніх років. Це підтверджує актуальність проведення нових наукових досліджень.

Повоєнний розвиток системи людського капіталу повинен сприяти якісному його відтворенню, здійснювати протиставлення людського і соціального капіталу, а також вмикати уявлення про умови інституційної та екологічної капіталізації. Цей синтез є обов'язковим і він може з'єднати корелятивні, економічні, демографічні, соціологічні та культурологічні уявлення про людину.

Запропонований синтез людського капіталу сприятиме економічному розвитку України, зумовленого швидким розвитком технологічного процесу, глобалізацією виробництва, праці та ринку капіталу. В такий спосіб збільшиться доступ до інформації, зв'язку, освіти, товарів і послуг, соціальної та професійної мобільності, що приведе до вдосконалення якості й тривалості життя. Всі ці процеси розглядаються як довготермінова тенденція і є основою для подальшого підвищення якості життя, можливості самореалізації. Ці очікування мають значний вплив на рівень економічної та соціальної активності людей в Україні.

Розв'язана росією війна в Україні посилює процеси розсіювання людських ресурсів, що істотно впливає на людське багатство країни. На сьогодні цей вплив є мало дослідженим порівняно з процесами створення людського капіталу. Показники, що сприяють процесу розсіювання, можна визначати шляхом кількості втрат людей, витіснення продуктивних сил, в тому числі тих, хто зайнятий в неформальній економіці, малозабезпечені соціальні групи, безробітні, бездомні, без доступу до соціальних виплат і відповідних комунікацій, таких як медицина, освіта, мобільний, Інтернет тощо.

Масштабне вторгнення росії на територію України призвело до значних втрат людського капіталу, які можна розділити на такі групи, як прямі та опосередковані. До прямих втрат належать вимушена міграція, примусова депортація населення України, вбивство мирного населення, загибель військових і військовополонених. За даними звіту Міжнародної організації міграції (МОМ, 3 травня 2022 р.), загальна кількість переміщених осіб становить 13,7 млн осіб, з них 5,7 млн осіб покинули Україну. Варто зазначити, що тільки 4 % осіб розглядають можливість виїзду, а також 7 % знаходяться на стадії роздумів і припускають виїзд за кордон залежно від несприятливої ситуації [7]. На цій підставі можна припустити, що частина населення з тих, хто покинув Україну, не повернувся взагалі. Все залежить, звісно, від тривалості війни та від масштабів руйнувань на території України, а найголовнішою причиною буде можливість для українців знайти пристойну роботу та здобувати якісну освіту.

За оцінкою експертів, 19 приватних і державних підприємств (17 %) з-поміж великих і середніх зруйновано повністю, ще 90 (83 %) пошкоджені частково. Як повідомлялося у ЗМІ, станом на грудень 2022 року українській інфраструктурі через війну завдано прямих збитків на суму 137,8 млрд дол. США [7]. Тому можна зробити висновки, скільки населення втратило місце праці й стали безробітними на досить невизначений термін.

Щодо освіти, то детально ознайомитися з інформацією про кількість пошкоджених та знищених освітніх закладів у кожній області України можна на інтерактивній мапі. Відтак, станом на 12 грудня 2022 року в Україні пошкоджень чи руйнувань зазнали понад 2800 шкіл. Враховуючи оперативну оцінку втрат активів сектору освіти України у зв'язку з війною, то станом на 7 липня 2022 року в усіх регіонах країни було пошкоджено 1938 та зруйновано 133 навчальні заклади різного типу. В тих регіонах, що знаходяться на підконтрольній території, оцінку щодо пошкоджень робити зарано, тому дана статистика може бути значно заниженою та буде доступною тільки після завершення війни та звільнення усіх територій України [7]. На цій підставі можна зробити висновок, що певна частина міграційного населення вже ніколи не повернеться на своє місце проживання. Тому можна припустити, що це більшою мірою стосується студентів і учнів старших класів.

Також за даними опитування ООН, серед осіб, які перетинали кордон з Польщею, близько 30 % заявили про потребу у працевлаштуванні [4]. Отже, ці вимушені мігранти були готові одразу ж приступити до праці в іншій країні.

Розглядаючи опосередковані втрати, сюди варто віднести недоотримання бізнесового доходу підприємцями

та заробітної плати працівниками, що унеможливило використовувати власний набутий інтелектуальний, творчий та людський капітали внаслідок воєнних дій. Також сюди належать втрати в освітній сфері, зокрема – недостатній рівень інвестицій у людський капітал внаслідок істотного руйнування освітньої інфраструктури. Тобто, військові дії не дають можливості усім можливим учасникам освітнього процесу отримувати не тільки якісні знання, але й освіту взагалі. Перелік опосередкованих втрат потребує детального вивчення та опрацювання у повоєнний період.

Сьогодні в постіндустріальному світі процеси відтворення та розвитку людського капіталу стали ускладненими та різноманітними. Системи освіти та охорони здоров'я забезпечують хороше місце праці, однак, вирішальну роль для людини відіграє її потенціал, здібності, компетенції та особистість: вільний час як умова для ініціативи та пілотні заходи; нейромережі; когнітивні технології, засоби, інституції, які підвищують інтелектуальну здатність людини; гуманітарні технології тощо.

Нові інституції й медіа-ресурси важливі, тому що вони створюють умови для розвитку конкретної людини, набуття її досвіду, професійної діяльності та існування загалом. Важливим завданням дослідження людського капіталу є пошук відповідних інституцій та інфраструктури, що будуть ключовими для його розвитку як тепер, так і в майбутньому.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Формування та відтворення трансформаційних змін економічної природи людського капіталу полягає у чіткому усвідомленні того, що всі люди мають різноманітні навички та знання, однак вони потребують постійного їх вдосконалення завдяки інвестиціям в освіту та підвищення продуктивності праці.

Інвестиції в людський капітал означають вкладання в освіту, навчання та здоров'я людини. Навчання на робочому місці значно збільшує обсяг людського капіталу, натомість людина отримує безпеку здоров'я, а це продовжує його життєдіяльність, мобільність та здатність до пошуку інформації на ринку праці, підвищення вартості її послуг, народження та належне виховання дітей, а також можливість відтворити цей капітал в наступному поколінні.

Продуктивність праці виступає динамічним показником, що відображає результати праці та ефективність виробництва. Його можна коригувати низкою факторів, тому власники, наймані працівники та керівники повинні постійно шукати шляхи для підвищення продуктивності праці.

Резервами зростання продуктивності праці є науково-технічний прогрес, а саме – застосування нової техніки, удосконалення машин, впровадження механізації та автоматизації, інженерних комунікацій, які є необхідними для виконання технологічних процесів, а також відтворення передових технологій та наукових розробок, що сприятимуть підвищенню продуктивності праці, модернізації обладнання тощо. Отже, можна зробити висновок, що оновлена матеріально-технічна база значно скорочує витрати ручної праці, тобто підвищує рівень розвитку людського капіталу.

Отже, постійний розвиток людини виступає основним елементом прогресу економіки, а формування та відтворення трансформаційних змін економічної приро-

ди людського капіталу потребує постійного розвитку й вдосконалення. Це стосується проблеми, висвітленій у цій науковій роботі, пов'язаній із формуванням, нагромадженням і використанням людського капіталу на всіх рівнях людської діяльності. В роботі здійснено аналіз проблем накопичення людського капіталу України. Проведене дослідження дало змогу зосередитись на основних причинах, що визначають та характеризують рівень людського капіталу. Результати виконаного аналізу будуть використані у подальшій науковій діяльності.

Список використаної літератури

1. Mincer, J. (1958). Investment in Human capital and Personal Income Distribution. The Journal of Political Economy
2. Poland – Ukraine Displacement. Displacement and Intentions Survey. 2022. URL: <https://dtm.iom.int/ukraine/>
3. Schultz, T. (1975). Human capital: Policy Issues and Research Opportunities. In *Human Resources. Fiftieth Anniversary Colloquium VI*
4. Tnurow, L. (1970). Investment in Human Capital. – Belmont, 1970. – P. 86.
5. Ukraine – Internal Displacement Report. IMO. URL: <https://dtm.iom.int/ukraine/>
6. Вовканич, С. (2009). Діяльнісний підхід до людського та інтелектуального капіталу у знаннєвистій економіці: концептуалізація понять. *Український соціологічний журнал*, 1-2, 71-78.
7. Вокс Україна (2022). URL: <https://voxukraine.org/operativna-otsinka-vtrat-aktyviv-sektoru-osvity-ukrayiny-u-zv-yazku-z-vij-noyu-stanom-na-lypen-2022>
8. Грішнова, О. А. (2014). Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*, 1(7), 34-42.
9. Кравченко, Т. О. (2013). Генезис наукових поглядів на поняття "людський капітал" в економічній теорії. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*, 83, 261-269. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhpum_2013_83_44.
10. Хімченко, А. М., & Лєх, Т. А. (2012). Генезис теорії людського капіталу. *Ефективна економіка*, 5 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_5_15

H. V. Kumar

Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine

THE CONCEPT OF FORMATION AND REPRODUCTION OF TRANSFORMATIONAL CHANGES IN THE ECONOMIC NATURE OF HUMAN CAPITAL

Introduction. In the modern world, the concept of human capital is considered the most important factor in the socio-economic development of countries, regions and cities. The economic activity of a person, his competence, education, physical and mental has a significant impact on the dynamics of the state of the economy. Investments in human capital, namely in education, health, and quality of life are the most important part of managing the development of social systems.

Changes in the economic nature of human capital are a relevant and important topic for research, as they affect the development of economic sectors, changes in requirements for professional training and labour force.

The modern concept of human capital management is based on the historical background, the patterns of emergence and development of which have passed a long historical path.

From time immemorial, mankind has sought to characterise human strength, intelligence, creativity, they have tried to analyse and evaluate the qualities of an individual, his productive contribution to the development of society. On this basis, it is necessary to create a theory of human capital that would take into account the state of the modern economy and the idea of human production capabilities in Ukraine. Peculiarities and conditions of their implementation as a scientific basis for humanitarian development in conditions of war, the development of investments in human capital, in the deployment of new social and human practices that will be aimed at human development.

This article aims to investigate and conduct a methodological analysis and present the concept of human capital for integration changes in the complex socio-economic system of Ukraine in the conditions of war. Within the framework of the study, the main approaches to the definition and classification of changes in the economic nature of human capital were considered, as well as the strategic directions of the restoration of human capital in the post-war period were analysed and substantiated.

Materials and Methods. The article deals with theoretical and empirical studies of human capital and its content in the economic development of Ukraine. The theoretical aspects of the formation of the concept of human capital, which restores the importance of man in the modern world, his activities and opportunities for self-realisation, are analysed. In particular, issues that contribute to the development of human capital are investigated, namely direct and indirect costs of capital. Based on the philosophical and methodological analysis, the most important human focus is proposed, namely: capital research; essential characteristics of human capital; the main causes of transformational changes against the background of Russia's military aggression against Ukraine are also determined.

Analysis of Literary Sources. Human capital is mentioned in the studies of many scientists. The first person to find a definition of human capital is U. Petty in the book "Political Arithmetic". There are also opinions about human capital in the studies of A. Smith, A. Marshall, D. Ricardo, K. Marx, J. Mill, L. Walras, J. M. Clark, F. List, D. McLeod, J. McCulloch and a number of others. It is worth mentioning the outstanding American economists Paul A. Samuelson and William D. Nordhaus, who characterise human capital as "... the reserve of technical knowledge and skills accumulated in the labour force at the expense of capital invested in education and training."

Over the past few decades, a wide range of Ukrainian scientists have been studying problems related to this category. Among them, such scientists as V. Antonyuk, O. Amosha, S. Bandur, V. Bliznyuk, O. Grishnova, S. Grynkevich, M. Dolishniy, A. Kolot, N. Kravchenko, O. Kuzmin, V. Kutsenko, E. Libanova, V. Mandybura, V. Melnychuk, O. Novikova, V. Petrenko, I. Petrova, U. Sado-va, O. Stefanyshyn, A. Turilo, A. Shakhno, L. Shevchuk and others.

The founders of the concept of human capital, H. Becker and T. Schultz, in their writings mainly investigated investments in human capital. They believed that investing in labour turns this resource into capital, which in turn leads to an increase in labour productivity, income, wages, while the reproduction and accumulation of profit occurs with the help of additionally acquired human abilities, and this turns into a completely new form of capital.

Highlighting previously unsettled parts of the general problem. Issues that contribute to the development of human capital are investigated, namely direct and indirect costs of capital. Carrying out a methodical analysis and presentation of the concept of human

capital for integration changes in the complex socio-economic system of Ukraine in the conditions of war, as well as substantiation of strategic directions for the restoration of human capital in the post-war period.

Results. A methodical analysis was conducted and the concept of human capital for integration changes in the complex socio-economic system of Ukraine in the conditions of war was presented, as well as the strategic directions of human capital recovery in the post-war period were substantiated. Also considered are theoretical and empirical studies of human capital and its content in the economic development of Ukraine. The theoretical aspects of the formation of the concept of human capital, which reproduces the importance of a person in the modern world, his activities and opportunities for self-realization, are analyzed. In particular, issues that contribute to the development of human capital, namely direct and indirect costs of capital, have been investigated. Based on the philosophical and methodological analysis, the most important human focus is proposed, namely: capital research; essential characteristics of human capital; the main causes of transformational changes against the background of Russia's military aggression against Ukraine are also determined. The results of the study confirm the need to take measures to form and reproduce transformational changes in the economic nature of human capital to ensure sustainable development of the country.

Discussion. The analysis of the processes taking place in the world shows that human capital, its proper development and its use are the main factors of strengthening the innovative waves of the development of the world economy and society as a whole. The economic development of Ukraine in the future perspective was closely related to the development of human capital, but Russia's military aggression changed the orientation. On the basis of revolutionary changes in the economy and society, the largest innovative losses of human capital were carried out.

The historical countdown that began in 2014 in Ukraine led to significant losses of human capital, the ongoing war has led to significant losses among the military and civilian population, which is the main source of national wealth. The migration of significant masses of the population within the state and abroad, the territorial relocation of certain business entities, educational institutions, etc., the actual revival of our own combat-ready army, the reform of the national security system, in which a significant place is given to the information security of our state, other processes had a significant impact on human capital of each region. It is impossible to neutralize the negative effects of these and other processes on the researched capital without information about how this capital has changed in the regions of Ukraine in recent years. This confirms the relevance of the conducted scientific research.

The military movement of the system of human capital should contribute to the qualitative reproduction of human capital, including contrasting human and social capital, as well as include an understanding of the conditions of institutional and ecological capitalization. This synthesis is imperative and can bring together correlative, economic, demographic, sociological, and cultural understandings of man and productivity.

The large-scale invasion of Russia on the territory of Ukraine led to significant losses of human capital, which can be divided into such groups as direct and indirect. Direct losses include forced migration, forced deportation of the population of Ukraine, killing of civilians, deaths of military personnel and prisoners of war. Considering the indirect losses, it is worth including the lack of business income by entrepreneurs and wages by employees, which makes it impossible to use their own acquired intellectual, creative and human capital as a result of military actions. Also, this includes losses in the field of education, in particular, the insufficient level of investment in human capital due to the significant destruction of the educational infrastructure, military actions do not allow all possible participants in the educational process to obtain quality knowledge. The list of indirect losses requires detailed study and processing in the post-war period.

An important task of human capital research is the search for relevant institutions and infrastructure, which will be key to the development of human capital in the future.

Conclusion. Nowadays, human development is the main element of productive forces. The concept of formation and reproduction of transformational changes in the economic nature of human capital needs development and improvement, as well as the problems highlighted in scientific work related to the formation, accumulation and use of human capital at all levels. The article analyses the current problems of the human capital of Ukraine. Our study made it possible to indicate and define specific steps for further scientific work, as well as to focus on the main reasons that determine and characterize the level of human capital. The results of the performed analysis should be used in further scientific activities, as they will provide an opportunity to understand the processes of formation and reproduction of transformational changes in the economic nature of human capital and to identify opportunities for their optimization and improvement of the efficiency of economic development.

Keywords: human capital; economic growth; economic development; system ideas and research methods.